

Aalborg Pædagogseminarium
PD 2005/06
Linda Primdahl, 160467

09-02-2006

Afgangsprojekt

Behandling af domfældte udviklingshæmmede - Tilbud eller påbud

"Kan kognitiv behandling udfordre relationspædagogikken
i behandlingen af domfældte udviklingshæmmede, når
rammerne defineres af såvel Straffeloven som Serviceloven?"

Læste fagmoduler:

Videnskabsteori og pædagogik
Normalitet og afvigelse i det moderne samfund
Socialpædagogik i velfærdssamfundet
Opdragelse, læring og dannelse
Handicapområdet

Tilladelse til udlån

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	2
1.1. Forord	2
1.2. Problematisering	2
1.3. Problemformulering	3
1.4. Afgrænsning	3
1.5. Begrebsafklaring	4
1.6. Teorigrundlag	4
1.6.1. Relationspædagogik	4
1.6.2. Kognitiv behandling	5
1.7. Metode	5
2. Analyse af rammerne	6
2.1. Rammerne som følge af målgruppen	6
2.1.1. Målgruppens karakteristika og kriminalitet	6
2.1.2. Målgruppen og samfundet	8
2.1.3. Relationen mellem målgruppen og behandlingspersonalet	8
2.1.4. Analyse af målgruppen	9
2.1.5. Delkonklusion - Krav som følge af målgruppen	10
2.2. Rammerne som følge af lovkomplekset	11
2.2.1. Straffeloven	11
2.2.1.1. Tidsbegrænsede- og ikke tidsbegrænsede domme	11
2.2.1.2. Udgangsbegrænsning	11
2.2.2. Serviceloven	12
2.2.3. Betydningen af de to lovgrundlag for foranstaltningen	12
2.2.4. Behandlingskravet	12
2.2.5. Udgangsbegrænsning	13
2.2.6. Delkonklusion - Krav som følge af lovkomplekset	13
3. Analyse af behandlingsstrategierne i f.t. kravene	13
3.1. Kompensation for nedsat funktionsniveau	14
3.2. Modvirke følgerne af omsorgssvigt	16
3.3. Ændre adfærd - Forebygge lovovertrædelser	18
3.4. Give rådgivning og støtte	20
3.5. Tilrettelæggelse i samarbejde med den enkelte ud fra dennes behov og forudsætninger	22
4. Syntese - Optimering af behandlingsstrategi	23
5. Konklusion	26
6. Perspektivering	26

Bilag:

1. Litteraturliste
2. Analysemodel

1. Indledning

1.1. Forord

Jeg har nu i næsten 9 år arbejdet på et under Nordjyllands Amt hørende Behandlingscenter, der reguleres af Serviceloven. Behandlingscentrets målgruppe var ved oprettelsen primært lettere udviklingshæmmede med en såkaldte dobbelt diagnose. Behandlingscentret modtager nu også domfældte udviklingshæmmede, en gruppe som de sidste år har udgjort cirka halvdelen af beboerne.

I Danmark bliver hvert år et antal personer med varig nedsat funktionsevne idømt en foranstaltning efter Straffeloven, på grund af begået kriminalitet. Dommen effektueres indenfor rammerne af Serviceloven.

Denne, trods alt lille gruppe personer, udskiller sig mere og mere fra de "almindelige brugere" i handicapsektoren. De sidste år har deres antal været stigende, samtidig med at gruppens sammensætning har ændret sig væsentligt.

Gruppens psykiske funktionsniveau er blevet betydeligt højere. Der konstateres også en ændring i kriminalitetens art. Den begåede kriminalitet er mere voldelig og brugen af våben er tiltaget¹.

Samtidig med, at gruppen ændrer sig i retning mod "almindelige" kriminelle, og Straffelovens bestemmelser kræves overholdt, har den Sociale lovgivning med Lov om Socialservice strammet op på mulighederne for magtanvendelse og indgreb i den personlige frihed i øvrigt.

Området befinder sig i en gråzone mellem sociallovgivning og straffelovgivning. Personalet befinder sig dagligt i spændingsfeltet mellem forbud og tilbud, magt og afmagt, kontrol og selvbestemmelse.

1.2. Problematisering

Ovenstående situation er ikke holdbar. Der har været flere episoder, hvor retssikkerheden er blevet krænket, idet personer som trods alt er blevet dømt for alvorlig personfarlig kriminalitet uhindret har kunnet begå fornyet kriminalitet. De dømte udviklingshæmmede har generelt en manglende erkendelse af deres problemer, og er derfor ikke interesseret i at samarbejde med personalet. Mange af dem er idømt en tidsbestemt foranstaltning, de ved ikke, hvornår foranstaltningen ophæves, eller hvad de skal gøre for at foranstaltningen ophæves.

En rundspørge viser, at næsten samtlige bosteder for domfældte udviklingshæmmede arbejder med relationspædagogik², i overensstemmelse med værdierne i Serviceloven. Serviceloven er bygget på en dialektisk forståelse præget af en *afgrænsende* tænkning. Grundlæggende er det udtryk for en subjekt-subjekt tænkning, og et gensidigt ligeværd. I denne tilgang ses beboeren som autoritet i forhold til sin egen oplevelse - også af sig selv. Tilbud efter Serviceloven skal kompensere for den nedsatte funktionsevne. Beboeren skal støttes, ikke behandles.

Straffeloven derimod er traditionelt præget af en *begrænsende* tænkning, mennesket *skal kontrolleres*. Dette antyder en subjekt-objekt tænkning, hvor mennesket udvikles og dannes gennem ydre påvirkning, hvormed man kan frembringe "rigtig adfærd". Der hersker en opfattelse af, at problemet er i mennesket. Mennesket *er* problemet. Denne forståelse af

---

¹ Justitsministeriet m. fl. 2003

² SUS 2003

mennesker og deres adfærd kan føres tilbage til et naturvidenskabelig paradigme, og er i pædagogikken f.eks. repræsenteret af adfærdspædagogik.

De to lovkomplekser forståelse af mennesket er altså grundlæggende forskelligt. Justitsministeriet ventes at komme med retningslinier m.v. det gælder bl.a. afgrænsningen af domstolenes og botilbuddenes kompetence og de praktiske forhold i domsperioden³. Justitsministeriet ventes at følge indstillingen fra Arbejdsgruppen under Amtsrådsforeningen, som fremfører, at der er behov for, at der i dommen stilles krav om behandling og ikke kun anbringelse, og at behandlingen skal kunne dokumenteres⁴.

Behandlingskravet skal givetvis tilgodese Straffelovens krav om behandling. Men et behandlingskrav vil vende op og ned på de nuværende forhold. For kan man betragte relationspædagogik som en behandling? Det er en måde at forholde sig til et andet menneske på. Målet er menneskets selvudvikling. I Straffelovsregi derimod, bruger man behandlingsmetoder, der har til formål at forebygge lovovertrædelser.

Målgruppen er tidligere betegnet som at nærme sig mere og mere normalområdet, men betyder dette, at metoder, kendt fra straffelovsregi, kan implementeres i servicelovsregi, for at opfylde et fremtidig behandlingskrav? Og hvordan ville disse metoder tage hensyn til målgruppes særlige problemstillinger?

Det er med baggrund i disse overvejelser, at jeg vil undersøge om behandlingsmetoder, som er kendt i straffelovsregi, navnlig kognitiv behandling, kan anvendes i behandlingsarbejdet med domfældte udviklingshæmmede. Kognitiv behandling er i opmarch i Kriminalforsorgen, både i ind- og udland. Jeg kender metoden fra et arbejdsophold på et hollandsk børnepsykiatrisk afsnit, og har gode erfaringer med det. Metoden har umiddelbart et helt andet erkendelsesteoretisk udgangspunkt end relationsteorien, ligesom et behandlingskrav er i direkte modsætning til Servicelovens værdier. Derfor er der paradoksale interesser på spil i et fremtidig behandlingskrav i arbejdet med domfældte udviklingshæmmede.

Sammenfattende indeholder problemfeltet således opnåelse af den bedste behandling af domfældte udviklingshæmmede indenfor rammerne af to lovkomplekser, der ikke er i samklang. Der antages at være to hovedretninger i et fremtidig behandlingsscenario, dels relationspædagogik, der umiddelbart passer med Serviceloven, og dels kognitive behandling, der umiddelbart passer med Straffeloven. Opgavens formål er derfor at afdække, hvilken af disse tilgange, der sikrer den mest optimale behandling, eller måske hvilken kombination der er den mest optimale.

1.3. Problemformulering

Kan kognitiv behandling udfordre relationspædagogikken i behandlingen af domfældte udviklingshæmmede, når rammen defineres af såvel Straffeloven som Serviceloven?

1.4. Afgrænsning

Opgaven omhandler domfældte udviklingshæmmede med følgende dom:

- Tilsyn med mulighed for anbringelse, hvor anbringelsesmuligheden er effektueret.

---

³ Hjemmeside NDU 10.01.06

⁴ Arbejdsgruppe under Amtsrådsforening, 2003, side 39

- Anbringelse i institution
- Anbringelse i institution med mulighed for overflytning til en lukket/sikret institution, hvor anbringelsesmuligheden til en lukket/sikret institution **ikke** er anvendt.

Udviklingshæmmede med en almindelig tilsynsdom uden anbringelsesbestemmelse eller personer med en dom til anbringelse på en lukket/sikret institution er ikke omfattet af denne opgave. Målgruppen er altså personer, der **skal** være på en åben institution reguleret af Serviceloven.

Opgaven begrænser sig til den såkaldte nye målgruppe, dvs. lettere udviklingshæmmede eller sent udviklede personer. Middelsvære eller svære udviklingshæmmede domfældte er ikke indbefattet i denne opgave. Opgaven omhandler ligeledes ikke psykisk syge domfældte udviklingshæmmede

1.5. Begrebsafklaring

I denne opgave bruges begrebet "domfældte udviklingshæmmede" om målgruppen, selv om begrebet "udviklingshæmmede" er blevet afskaffet ved Servicelovens indførelse. Begrebet "udviklingshæmmede" anvendes med to begrundelser: Både Straffeloven, Amtets netværksgruppe og målgruppens egen interesseorganisation (LEV), alle brugt som kilder, anvender begrebet, men jeg finder også, at begrebet er mere rigtigt i denne opgave, idet målgruppens problemstillinger ikke skyldes et nedsat psykisk funktionsniveau specifikt, men nærmere deres hæmmede udviklingsbetingelser generelt.

Tilføjelsen "domfældte" bruges konsekvent, idet mine overvejelser ikke kan oversættes som generelt gældende for udviklingshæmmede, men er specifikke i forhold til domfældte udviklingshæmmede

Begrebet institution bruges, der hvor Straffeloven citeres, i overensstemmelse med Straffelovens begrebsanvendelse. Ellers anvendes begrebet "bosted".

1.6. Teorigrundlag

1.6.1. Relationspædagogik

Jeg har i min analyse valgt at tage udgangspunkt i den dialektiske relationspædagogik. Det er navnlig Anne-Lise Schibbyes, Berit Baes og Per Lorentzens teorier, der bliver inddraget, den såkaldte "Norske model"

Dialektisk relationsteori forbinder udvikling af kompetencer med en styrkelse af selvet. Selvet forstås i en dialektisk relationsteori som en levet relation fremfor en instans eller kerne i individet⁵. Det er derfor den måde pædagogen forholder sig til den domfældte udviklingshæmmede på, der skaber forudsætninger for hans forhold til sig selv. I relationen skal den udviklingshæmmede finde sig selv og sine grænser ved, at pædagogen afgrænser sig og appellerer til selvrefleksion. På denne måde "forhandles" følelser mellem pædagog og den udviklingshæmmede.

I relationen udvikler begge parter sig. Dialektisk relationsteori bygger på dobbeltrefleksionsprincippet. Det indebærer, at samtidig som mennesket skal forholde sig til sig selv, så skal det også forholde sig til det forhold, det har til omgivelserne. Relationspædagogik bygger på en subjekt-subjekt forståelse, og udviklingsprocesserne forstås kontinuerligt. Nøgleord er anerkendelse, rummelighed, nærhed, indlevelse, afgrænsning og forskellighed.

I analyseafsnittet uddybes teorigrundlaget yderligere.

---

⁵ Ritchie 2004.

1.6.2. Kognitiv behandling

Jeg har i min analyse valgt at tage udgangspunkt i kognitiv behandling som repræsentant for Straffelovens bud på behandling. Kognitiv behandling anvendes indenfor Kriminalforsorgen⁶. Metoden kendes også fra psykiatrien og misbrugsområdet, hvor kognitive behandlingstilbud nærmest er eksploderet.

Teorigrundlaget er primært inspireret af Aaron T. Beck⁷, som har udviklet den kognitive model til behandling af psykiske lidelser.

Den kognitive behandlingsmodel giver patienten mulighed for at finde alternativer til uensigtsmæssige reaktionsmønstre og udvikle nye færdigheder. Der fokuseres på patientens tanker og følelser. Behandleren spørger til - og udfordrer klientens tankemåder, for at give klienten indsigt i sine egne uensigtsmæssige måder at tænke på. Herefter vejledes klienten til at omdefinere og strukturere sine problemer. Klienten trænes systematisk i sociale færdigheder, og målet er, at klienten efterhånden kan mestre vanskelige situationer."⁸

Teorien bygger på den hypotese, at al social adfærd, såvel sund som afvigende, er tillært. Behandleren interesserer sig først og fremmest for symptomer og ydre adfærd. Målet er at fjerne eller ændre symptomerne igennem træning.

Forholdet mellem personale og klienten omtales som en alliance, der bygger på empati og professionel forståelse for, hvad der "er på spil" for klienten i betydningsfulde og belastende situationer. Al adfærd hos personalet skal have til formål at reforcere ønsket adfærd og udslukke uønsket adfærd⁹.

I analyseafsnittet uddybes teorigrundlaget yderligere.

1.7. Metode

Opgaven designes jf. analysemodellen i bilag 2, hvor jeg på baggrund af en indledning med problematisering, afgrænsning, begrebsafklaring og præsentation af de anvendte teorier, i kapitel to vil analysere rammerne som de situationsdannende faktorer, der udspringer af på den ene side målgruppen og den anden side lovkomplekset.

Analysen af målgruppen indebærer en redegørelse for dens karakteristika og kriminalitet samt en behandling af dens relationer til samfundet og til behandlerne - personalet. Dette m.h.p. at udlede krav til behandlingsstrategien.

Analysen af lovkomplekset indebærer en klarlægning af formålene med de to, på området, regulerende love og disses relationer til begrænsning (sanktioner) og behandling. Dette ligeledes m.h.p. at udlede krav til behandlingsstrategien.

Disse krav vil i tredje kapitel blive holdt op mod de to, i indledningen identificerede, hovedretninger i fremtidig behandlingsarbejde med domfældte udviklingshæmmede (relationspædagogik og kognitiv behandling), m.h.p. at analysere, hvilke behandlingsstrategier bedst lever op til kravene, samt afdække, hvilke ulemper der måtte være.

Denne analyse skal skabe grundlaget for i en syntese i fjerde kapitel at optimere behandlingen og kompensere for de identificerede ulemper. Femte kapitel indeholder konklusion efterfulgt af en perspektivering.

---

⁶ Hjemmeside kriminalforsorgen 08.02.06

⁷ Oestrich & Holm (red.) 2001

⁸ Ibid, side 19

⁹ Ibid, side 119

2. Analyse af rammerne

I dette kapitel analyseres rammerne, dels de rammer, der gives af målgruppen og dels de rammer, der gives af lovkomplekset. Dette m.h.p. at udlede krav til behandlingsstrategien.

2.1. Rammerne som følge af målgruppen

I det følgende vil jeg redegøre for dynamikken i betydningen af den medfødte udviklingshæmning, opvækstvilkår og samfundsbetingelser. Herunder vil jeg identificere fakta om kriminalitet, samt redegøre for magt- og relationsbetingelserne i samværet mellem personalet og målgruppen. Dette m.h.p. at udlede behandlingskrav i.f.t. målgruppens komplicerede problemstillinger.

2.1.1. Målgruppens karakteristika og kriminalitet

Den domfældte udviklingshæmmede diagnostikeres ved en mentalundersøgelse på en retspsykiatrisk afdeling. Ved mentalundersøgelser lægges der vægt på en klarlæggelse af intelligensen. Hertil bruges bl.a. forskellige psykologiske prøver¹⁰, og Intelligenskvotienten (I.Q.) udtrykkes i et tal. Middeltal er sat til 100. Personer med en I.Q. mellem 90 og 70 betegnes som sinker (inferiøre), og personer med en IQ mellem 70 og 50 betegnes som åndssvage i lettere grad (debile).

Åndssvaghed, eller mental retardering, kan defineres som "*En tilstand af forsinket eller mangelfuld udvikling af evner og funktionsniveau, som normalt viser sig i løbet af barndommen, og som bidrager til det samlede intelligensniveau, dvs. de kognitive, sproglige, motoriske og sociale evner og færdigheder*"¹¹.

Ved diagnosticering lægges der dog, udover intelligenskvotient, i stigende grad vægt på en helhedsvurdering af personen og dennes levevilkår.

Den begåede kriminalitet kan opdeles i fire næsten lige store hovedgrupper¹²:

- Sædelighedsforbrydelser
- Voldsforbrydelser (inkl. væbnet røveri)
- Brandstiftelse
- Ejendomsforbrydelser (tyveri og hærværk)

En betragtelig del af de domfældte udviklingshæmmede har begået mere end én lovovertrædelse.

Den amtskommunale målgruppe for udviklingshæmmede domfældte omfatter¹³:

- Let til middelsvært udviklingshæmmede.
- Svære karakterafvigere.
- Sindslidende udviklingshæmmede.

Det er dokumenteret¹⁴, at der er sket en stor stigning (ca. 20%), i det antal domme, som amterne skal effektuere. Der foreligger ikke en forklaring på denne markante stigning, men der peges på følgende forklaringsmuligheder¹⁵:

- Udviklingen med at integrere udviklingshæmmede i egen bolig kan have den konsekvens, at flere kommer i konflikt med loven.

¹⁰ Primær WAIS (Wechsler Adult Intelligence Scale)

¹¹ ICD-10

¹² SUS 2003, side 16

¹³ Justitsministeriet m. fl. 2003, side 24

¹⁴ Arbejdsgruppe under Amtsrådforening 2003

¹⁵ Justitsministeriet m. fl. 2003

- Ændringer i retspraksis og udarbejdelse af mental undersøgelse kan bevirke at flere personer bliver "diagnosticeret" som værende udviklingshæmmede eller ligestillet hermed.
- Tolerancen overfor udviklingshæmmede er ændret, idet både borgere og pædagoger i dag anmelder flere forhold til politiet end tidligere.

Samtidig er der sket en markant ændring i gruppen af domfældte udviklingshæmmede. Gruppen karakteriseres som: "*...personer, som kun er intellektuelt retarderede i lettere grad, men hvor deres adfærdsmæssige problemer udspringer af svære sociale-, misbrugs- eller seksuelle problemstillinger. De fleste kommer fra familier med svære sociale dysfunktioner. Stort set alle har forholdsvis normale skoleforløb bag sig, og eneste kontakt til behandlersystemet er som regel den kommunale sagsbehandler, en psykiatrisk afdeling eller lignende. En del har tidligere været erklæret egnede til straf og har derfor flere almindelige fængselsophold bag sig, før man finder ud af, hvor dårligt fungerende de er*"¹⁶.

Gruppen betegnes som funktionelt udviklingshæmmede. Kendetegnene for denne gruppe er, at de ikke har nogen erkendelse af eget funktionsniveau. De betragter ikke sig selv som udviklingshæmmede.

Adspurgt, giver de domfældte udviklingshæmmede følgende begrundelser for deres kriminalitet¹⁷:

- De dømte har været udsat for overgreb og svigt i deres opvækst.
- De har følt sig presset eller lokket af andre i deres omgangskreds.
- De har manglet hjælp og støtte i en svær situation.
- Kriminaliteten har ikke haft nogle konsekvenser for dem.

De første 3 forhold sandsynliggøres umiddelbart i efterfølgende analyse af målgruppen. Udtalelsen om, at kriminaliteten skyldes manglende konsekvenser, kan betyde flere ting. Det kan være et udtryk for en personlighedsforstyrrelse, hvor de kun vurderer deres handlinger på de konsekvenser, det har for dem selv, uden empati for dem det går ud over. Dette ses udpræget hos personer med svære karakterafvigelser.

Men det kan også betyde noget andet. Ikke at blive set, er den værste form for foragt, som Axel Honneth beskriver det i værket "Foragten dynamik"¹⁸ Han bygger sine samfundsanalyser op omkring anerkendelse. Han ser anerkendelse som en fundamental forudsætning for menneskets selvrealisering. Anerkendes et individ ikke, mister han et positivt forhold til sig selv, hvilket er grundlæggende for ens udvikling. Foragten ledsages altså nødvendigvis af en følelse af et truende personlighedstab¹⁹. Denne foragt, fra samfundets side, ved ikke at "se" den nu domfældte udviklingshæmmede, selvom han begår kriminelle handlinger, fører til hvad Honneth kalder for "social protestadfærd", ledsaget af erfaringen af foragt, altså skam, vrede eller harme. Dette berettiger et fokus på de samfundsmæssige årsager, der er ansvarlige for den systematiske krænkelse af anerkendelsesbetingelserne.

¹⁶ Arbejdsgruppe under Amdsrådsforening 2003, side 2

¹⁷ SUS side 22

¹⁸ Honneth 2003

¹⁹ Ibid.

2.1.2. Målgruppen og samfundet

Min samfundsforståelse tager udover Honneth, bl.a. udgangspunkt i Anthony Giddens²⁰ teorier. Vores samfund er ifølge Giddens bl.a. kendetegnet ved, at der findes mange forskellige sandheder om, hvordan vi skal leve vores liv. Man kan ikke mere, som tidligere, kopiere forældrenes livsstil og væremåder. Der stilles spørgsmål ved alt og alt kan revideres. Mængden af valgsituationer og valgmuligheder er blevet forøget til det næsten grænseløse.

Men med muligheden for at vælge følger netop et ansvar for at tage stilling og handle i forhold til de mange muligheder, der foreligger. Dette stiller krav til individet, om at kunne regulere dets handlinger reflektivt, og om at kunne indgå i relationer med andre mennesker. Samfundets krav fører til en øget marginalisering af en gruppe borgere, der ikke har mulighed for at leve op til disse krav.

Målgruppen, de nu domfældte udviklingshæmmede, har svært ved at regulere deres handlinger reflektivt og mangler den forudsætning som Giddens kalder "ontologisk sikkerhed", nemlig en grundlæggende følelse af, at deres væren ikke er i fare. Derfor skal målgruppens problemer også ses i lyset af ændrede samfundskrav.

Det diskuteres, hvorvidt vi i vores ønske om at integrere og normalisere svage og udstødte grupper ud fra et ureflekteret normalitetsbegreb opnår den stik modsatte effekt, nemlig at integration og normalisering kan føre til overgreb, og herved forstærke udstødningsprocessen.²¹ I forhold til de nu domfældte udviklingshæmmede kan man se, at en del af den kriminalitet, som de er dømt for, er begået på arbejdspladser i "normalsamfundet". Her kan nævnes den domfældte udviklingshæmmede, der satte ild til sin arbejdsplads, fordi han ikke kunne løse en arbejdsopgave, han havde påtaget sig. Den domfældte udviklingshæmmede, der slog arbejdskollegaen med en hammer i hovedet, fordi kollegaen gjorde grin med hans arbejde, eller den domfældte udviklingshæmmede, der smed chefen igennem butiksruden, på grund af et tidspres han blev udsat for.

Udviklingen med at integrere udviklingshæmmede i egen bolig er også nævnt som en mulig årsag til den øgede kriminalitet. Der kan være flere forklaringer på det. Men at bo i egen bolig begrænser muligheden for at få hjælp og støtte i svære situationer, og omgang med naboer kan være konfliktfyldt for denne gruppe. En væsentlig faktor er her, at målgruppen ikke umiddelbart fremtræder som udviklingshæmmede, og derfor heller ikke bliver mødt med en tolerance af deres omgivelser.

2.1.3. Relationen mellem målgruppen og behandlingspersonalet

Alle botilbud for domfældte udviklingshæmmede påpeger, at det er svært at kombinere omsorg og kontrol²². Personalet skal vurdere om den domfældte udviklingshæmmede kan benytte sig af sin tre timers udgang, eller om hensyn til behandling eller retssikkerheden gør det nødvendigt at nægte udgangen. Eksemplet illustrerer, at den domfældte udviklingshæmmede står i et tydeligt magtforhold til personalet.

Men forholdet mellem den domsanbragte og behandleren er også præget af ikke umiddelbart synlige asymmetriske magtrelationer, som Michael Foucaults beskriver som pastoral magt²³. Ved pastoral magt forstås at, i dette tilfælde personalet, forventer at få indsigt i den dømtes tanker og moralske habitus, noget Foucault vil kalde bekendelser. Hvis den dømte ikke samarbejder, vil det påvirke personalets vurdering af den dømte, hvilket kan få konsekvenser for opholdets varighed, både i forhold til tidsbegrænsede foranstaltninger, men

²⁰ Olesen m. fl. 2000

²¹ Bømler 2000

²² SUS 2003

²³ Olesen m.fl. 2000

også i forhold til de øvrige foranstaltninger, som ikke er specifikt tidsbestemt, men har en længste tid.

Institutionsanbringelsen er i sig selv en krænkelse af den personlige integritet. Dette påviser den amerikanske sociolog Erving Goffmann²⁴ som i 50érnes USA lavede en feltstudie i det han kalder for "totalinstitutionerne". Han beskriver de almindelige krænkelse af personligheden som de indsatte var udsat for. Selvom der er stor forskel mellem datidens totalinstitutioner og de nuværende bo- og opholdssteder, kan der stadigvæk drages paralleller. Goffmann nævner bl.a. *rolleberøvelse*, som hentyder til et omgående og dybt brud med hidtidige roller i samfundet. *Lydighedskrav* fra personalet om f.eks. at overholde husregler som regulerer forhold som beboeren tidligere selv regulerede, men også f.eks. *tabet af fornemmelsen af personlig sikkerhed*. Beboerne har kun begrænsede muligheder for at protestere mod denne ydmygelse, pga. personalets magt over beboerne. I stedet udvikler de forskellige former for tilpasning. Goffmann beskriver disse som:

- Den dybere identifikation.
- Sekundær, tilsyneladende tilpasning. (opposition uden udfordring).
- En synlig oprørsk holdning.

Derudover bliver den domfældte udviklingshæmmede oftest for første gang i sit liv betragtet af samfundet som værende udviklingshæmmede. Institutionsanbringelsen og samvær med andre udviklingshæmmede er med til at forstærke stigmatiseringen.

I kontrast til ovenstående, viser en undersøgelse blandt domfældte udviklingshæmmede, at de næsten samstemmende mener, at dialog og samtaler med kontaktpersoner - eller andre ansatte, som de dømte har et godt forhold til - har gjort en forskel²⁵. Dette bekræfter, at der etableres værdifulde relationer på trods af det tydelige magtforhold. I en feltstudie i forbindelse med min uddannelse har jeg prøvet at undersøge, hvordan de domfældte udviklingshæmmede tolker pædagogens rolle i et tilsyneladende selvmodsigende arbejdsfelt, hvor pædagogen har en dobbeltrolle som vejleder og fortrolige på den ene side, og kontrollør og sanktionsudøver på den anden side. Undersøgelsen synliggjorde for mig, hvor afhængig netop denne målgruppe er af samværet med personer (i dette tilfælde personalet) som formår at kontakte dem på det niveau, hvor de er. Kun en sådan kontakt kan give dem en reel selvbestemmelse, idet de både kan forstå, hvad der bliver sagt, og samtidig blive hørt i det de siger. Og det er måske første gang i deres liv, at de har oplevet det.

2.1.4. Analyse af målgruppen

Følgende analyse af målgruppen er baseret på ovenstående karakteristika og en pædagogisk tolkning af betydningen af disse forhold for den enkeltes udvikling. Tolkningen er baseret på egne erfaringer og bl.a. inspireret af Per Lorentzen og Daniel Stern.

I forhold til den gængse opfattelse af udviklingshæmmedes væremåder som direkte relateret til en organisk/neurologisk skade, ser den norske psykolog Per Lorentzen²⁶ også deres væremåder i lyset af mange års hæmmede og tøjlede mellempersonlige udviklingsprocesser. Som følge af omsorgs- og udviklingsbetingelser der ikke har været optimale, er der i tillæg til de udviklingshæmmedes oprindelige *primære* vanskeligheder opstået mange *sekundære* vanskeligheder såsom utilpasset og udadreagerende adfærd.

---

²⁴ Goffmann 1967

²⁵ SUS 2003 s. 27

²⁶ Lorentzen 2003

Daniel Stern,²⁷ beskriver relationens og følelsernes betydning i udviklingen, med fokus på mikrosamspil. I den tidlige barndom grundlægges barnets fysiske integritet og den grundlæggende selvtillid. Fraværet af påvirkninger vil begrænse eller endda afskære barnet fra at få en fornemmelse af et selv. Når barnet ikke bliver afgrænset af primærpersonerne, bliver barnet ikke i stand til at danne et kerneselv, regulere dets følelser og udvikle empati. Det omsorgsvigtede barn er blevet begrænset, behandlet som et objekt, hvilket har bidraget til, at barnet også behandler andre som et objekt.

Mange af de nu domfældte udviklingshæmmede har som nævnt været udsat for svigt i deres opvækst. Derudover er en stor gruppe blevet udsat for overgreb, som har forstærket følgerne af omsorgssvigt og har givet dem nogle psykologiske følgevirkninger, som er forskellig for hver af dem, men som viser sig som f.eks. ukontrollerbar angst eller vrede. De nu domfældte udviklingshæmmede har været alene i deres udvikling i fraværet af mening-givende relationer. På grund af deres opvækst i "normalsamfundet" har de relationer, de har indgået i, ikke taget højde for deres psykisk nedsatte funktionsniveau, og de unge har ikke altid formået at kunne se og fortolke sammenhænge i menneskelige handlinger og at kunne reflektere over egne erfaringer. De har indtaget de pladser i det sociale fællesskab, som de er blevet tildelt af "kammeraterne", hvilket ikke sjældent har medført kriminelle- eller seksuelle "tjenester", og lange perioder i social isolation. Deres grænser er blevet overtrådt gang på gang, og de har ikke udviklet tillid til at egne oplevelser og tanker er gyldige. Resultatet er en mangelfuld, skæv identitetsudvikling, som i mange tilfælde betegnes som en personlighedsforstyrrelse.

Følgende citat, som dog *ikke* stammer fra en domfældt udviklingshæmmede, finder jeg meget sigende for målgruppens oplevelse af deres situation:

"Det, der gør mest ondt i dag, er, at jeg ikke ved, hvordan jeg kommer i kontakt med andre mennesker. Jeg føler mig altid forkert, og jeg har meget svært ved at forstå andres reaktioner. Jeg ved ikke, hvorfor de reagerer, som de gør, eller hvad de forventer af mig i forskellige situationer. Jeg synes hele tiden, at jeg skal gøre noget, men jeg ved ikke hvad, der er det rigtige at gøre. Det værste er, at jeg altid føler mig ensom, selvom jeg er sammen med andre mennesker. Det er, som om jeg ikke kan forstå dem, og de heller ikke mig. Jeg føler mig som et væsen fra en helt anden klode."²⁸

2.1.5. Delkonklusion - Krav som følge af målgruppen

Af ovenstående kan der således konkluderes, at for domfældte udviklingshæmmede vil der i kraft af deres udviklingshæmning være begrænsninger i deres kognitive, sproglige, følelsesmæssige og sociale formåen.

Som følge af omsorgs- og udviklingsbetingelser som ikke har været optimale, er der i til-læg til deres oprindelige *primære* vanskeligheder opstået mange *sekundære* vanskeligheder såsom utilpasset og udadreagerende adfærd.

Målgruppens problemer skal også ses i lyset af ændrede samfundskrav, som de har svært ved at leve op til. Personalet har en dobbeltrolle som vejleder og fortrolige på den ene side, og kontrollør og sanktionsudøver på den anden side.

Kravene som følge af målgruppen må dermed tage udgangspunkt i funktionsnedsættelsen, og det, hvad de selv angiver som årsagen til deres kriminalitet som værende over-

---

²⁷ Mortensen 2001

²⁸ Citat fra tidligere narkoman, Schwartz 2001, side 11

greb og svigt i deres opvækst, behov for grænser og konsekvenser, behov for hjælp og støtte i en svær situation. Kravene kan således udmøntes i to hovedkrav:

- Kompensere for nedsat funktionsniveau.
- Tage højde for omsorgssvigt.

2.2. Rammerne som følge af lovkomplekset

I det følgende kapitel vil jeg redegøre for dynamikken i betingelserne for den idømte foranstaltning, hvilket indebærer en behandling af lovgrundlaget som udtrykt i henholdsvis Straffeloven og Serviceloven og en klarificering af behandlingskravet, samt tidsaspektet og sanktionsaspektet.

2.2.1. Straffeloven

En person der er sigtet i en sag, skal efter retsplejelovens § 809, stk. 1 underkastes mentalundersøgelse, når dette findes at være af betydning for sagens afgørelse. Det vil typisk ske, når der er grund til at formode, at den sigtede har nedsat psykisk funktionsniveau. I Danmark har der været straffefrihed for udviklingshæmmede siden vedtagelse af Straffeloven af 1866. Baggrunden var og er, at strafansvar er betinget af, at gerningsmanden har handlet med forsæt, eller at handlingen kan tillægges ham eller hende som uagtsom (tilregnelserkravet)²⁹. Personer med udviklingshæmning, der begår lovovertrædelser, straffes som udgangspunkt ikke jf. Straffelovens § 16. Hvis en person er blevet frifundet for straf efter straffelovens § 16, kan retten ifølge straffelovens §68 eller §69 træffe bestemmelse om andre foranstaltninger.

For personer med nedsat psykisk funktionsniveau er der grundlæggende følgende foranstaltningstyper:³⁰

- Tilsynsdomme (vedkommende kan i princippet bo efter eget ønske).
- Tilsynsdomme med mulighed for institutionsanbringelse.
- Institutionsanbringelse (§ 92 boenhed).
- Sikret afdeling.

Foranstaltninger efter straffelovens § 68 og §69 har til formål at forebygge lovovertrædelser.³¹

2.2.1.1. Tidsbegrænsede- og ikke tidsbegrænsede domme

Foranstaltninger efter § 68 og § 69 skal i princippet have en fastsat længste tid. Undtaget er de sager, der vedrører alvorlig personfarlig kriminalitet, her fastsættes i almindelighed ikke en længste tid. Af de 528 domme, afsagt i 2004, der medfører eller kan medføre anbringelse, var der i 219 domme (svarende til 41%) ikke fastsat en længste tid for foranstaltningen. I de resterende domme, er der i langt de fleste tilfælde (301 domme) fastsat en længste tid på 5 år. Tallene for 2001, 2002 og 2003 er nogenlunde ens.³²

Tidsbegrænsede foranstaltninger fortsætter, indtil det vurderes, at den dømte ikke vil begå ny kriminalitet.

2.2.1.2. Udgangsbegrænsning

Justitsministeriets udgangscirkulære³³ er gældende ved anbringelsesdomme, hvilket i praksis betyder, at den domsfældte hvert døgn højst må færdes tre timer udenfor instituti-

²⁹ Arbejdsgruppe under Amtsrådforening 2003, side 4.

³⁰ Arbejdsgruppe under Amtsrådforening 2003 side 31,32

³¹ CIR nr 9642 af 20/12/20022

³² Justitsministeriets Forskningsenhed 2005

³³ BEK nr 200 af 25/03/2004

onsområdet. Denne tilladelse kan inddrages af både behandlingsmæssige og retssikkerhedsmæssige hensyn. I praksis er det personalet på bostederne, der skal vurdere om udgangen kan bevilliges, og der skal føres protokol over det.

Fra den 1.1.1980 er foranstaltninger overfor udviklingshæmmede blevet fuldbyrdet af kommuner og amtskommuner. Amterne har pligt til at modtage domfældte udviklingshæmmede³⁴. Persongruppen er nu omfattet af de almindelige bestemmelser i Serviceloven.

2.2.2. Serviceloven

Serviceoven:

- Tilbyder rådgivning og støtte for at forebygge sociale problemer (§1).
- Tilrettelægges ud fra den enkelte persons behov og forudsætningerne i samarbejde med den enkelte (§1).
- Tilbyder en særlig indsats der skal forebygge, at problemerne for den enkelte forværres (§67).
- Tilbyder en særlig indsats med det formål at forbedre mulighederne for den enkeltes sociale og personlige funktion samt udviklingsmulighederne (§67).
- Tilbyder en særlig indsats med det formål at forbedre den enkeltes livsudfoldelse gennem kontakt, tilbud om samvær, aktivitet, behandling, omsorg og pleje. (§67).
- Yder en helhedsorienteret indsats med sevicitilbud afpasset efter den enkeltes særlige behov (§67).
- Kan ikke yde hjælp ved brug af fysisk tvang (§67).

2.2.3. Betydningen af de to lovgrundlag for foranstaltningen

Dom efter Straffelovens § 68 til anbringelse " ...i institution for personer med vidtgående psykiske handicap..." er et juridisk problem i sig selv, idet institutionsbegrebet ikke eksisterer mere i den nuværende servicelov, som regulerer området for bl.a. personer med vidtgående psykiske handicap.

En anden problemstilling opstår, når en person, der er idømt tilsyn med mulighed for institutionsanbringelse, ikke frivilligt vil flytte på institution, selvom det fagligt skønnes nødvendigt af tilsynsmyndigheden. Disse problemstillinger vil jeg dog ikke behandle yderligere. Men ved at sammenholde de to lovkomplekser vises bl.a. følgende modsætninger, som er af betydning for analysen:

2.2.4. Behandlingskravet

Bestemmelse om anbringelse skal ske ud fra både et retssikkerhedsmæssigt hensyn og et behandlingsmæssigt hensyn³⁵. Dommen giver mulighed for *anbringelse* i institution. Institutionsanbringelse opfattes imidlertid af retssystemet som "*en intensiv social behandlingsindsats*"³⁶ Dette betyder i praksis, at der i domsafsigelsen ikke stilles krav om behandling, selvom der formelt er mulighed for det.

Serviceovens formål er bl.a. at tilbyde rådgivning, støtte og en række almene serviceydelser for at forebygge sociale problemer. Hjælpen tilrettelægges i samarbejde med den enkelte.³⁷ Behandlingsmæssige tiltag kan kun tilbydes efter denne lov, ikke forlanges³⁸. Det

³⁴ LBK 257 af 08/06/1978 § 6 samt BEK 567 af 21/12/1979, §2.

³⁵ Kramp m.fl. 1996, side 226

³⁶ Retslægerådet 1989-1999 Betænkning nr. 1372/1999 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter § 68 og §69.

³⁷ LBK nr 1187 af 07/12/2005 §1

³⁸ LBK nr 1187 af 07/12/2005 §73 og §86.

manglende lovkrav om behandling medfører, at den domfældte ikke er forpligtet til at deltage i - eller samarbejde om behandlingsmæssige tiltag. En stigning i antallet af domme med en fastsat længste tid, modsat tidligere tidsubestemte domme, har resulteret i at færre domfældte udviklingshæmmede samarbejder om behandlingen³⁹, da de er garanteret en ophævelse af foranstaltningen uafhængig af personalets vurderinger.

2.2.5. Udgangsbegrænsning

En anbringelsesdømt skal have ophold på en institution med døgnbemanding, hvor der er mulighed for at fastholde den pågældende⁴⁰. Personalet på institutionerne har ifølge straffeloven pligt til at afgøre, om der bør gives tilladelse til udgang, som i øvrigt kan være af højst tre timers varighed. Personalet skal tage retssikkerhedsmæssige såvel som behandlingsmæssige hensyn, skønt de ikke kan stille krav om behandling.

Hvis personalet ikke giver tilladelse til udgang, har de alligevel ikke ret til at forhindre den domfældte i at forlade bostedet. Undtagelse er, når der er tale om nødret i Straffelovens forstand⁴¹, eller når der er nærliggende risiko for, at personen udsætter sig selv eller andre for at lide væsentlig personskade og forholdene i det enkelt tilfælde gør det absolut påkrævet.⁴² Dette resulterer i, at en del domfældte, som trods alt er blevet dømt for alvorlig personfarlig kriminalitet, kommer og går efter forgodtbefindende.

2.2.6. Delkonklusion - Krav som følge af lovkomplekset

Der foreligger en diskrepans mellem Straffelovens opfattelse af foranstaltningen som "en intensiv social behandlingsindsats", og Servicelovens opfattelse af foranstaltningen som "rådgivning og støtte." Området er reguleret af uklar, manglende eller direkte modsigende lovgivning med bl.a. konsekvenser for retssikkerheden til følge. De juridiske aspekter heri behandles ikke yderligere i nærværende, da fokus er på pædagogiske overvejelser.

Ud fra ovennævnte lovkomplekser må derfor udledes følgende krav til behandling:

Jf. Straffeloven:

- Ændre adfærd og forebygge lovovertrædelser.

Jf. Serviceloven:

- Tilbyde rådgivning og støtte.
- Tilrettelægges i samarbejde med den enkelte ud fra dennes behov og forudsætninger.

3. Analyse af behandlingsstrategierne i f.t. kravene

I dette kapitel analyseres de to i kapitel 1 identificerede behandlingsstrategier i forhold til de i kapitel 2 udledte krav som værende:

1. Kompensation for nedsat funktionsniveau.
2. Tage højde for omsorgssvigt.
3. Ændre adfærd - Forebygge lovovertrædelser.
4. Tilbyde rådgivning og støtte.
5. Tilrettelæggelse i samarbejde med den enkelte ud fra dennes behov og forudsætninger.

---

³⁹ Justitsministeriet 2003

⁴⁰ Kramp m. fl. 1996, side 226

⁴¹ LBK nr. 814 af 30/09/2003, § 14

⁴² LBK nr 1187 af 07/12/2005 § 109b,c

3.1. Kompensation for nedsat funktionsniveau

Funktionsnedsættelse optræder for denne målgruppe primært på tre forskellige områder, nemlig det kognitive, det følelsesmæssige og det sociale område.

Denne nedsættelse vil dog sjældent være lige stor på de tre forskellige funktionsområder, og deres indbyrdes forhold vil have stor betydning for det samlede funktionsniveau. Således vil en udviklingshæmmede, med en mindre kognitiv funktionsnedsættelse, men derimod en stor social funktionsnedsættelse, reagere helt anderledes end en udviklingshæmmede med et betydeligt nedsat kognitiv funktionsniveau, men derimod et mindre følelsesmæssigt og socialt nedsat funktionsniveau. Når man nærmer sig sådanne betragtninger, skal man stille sig selv spørgsmålet, hvilke funktionsnedsættelser skyldes medfødte årsager, og hvilke skyldes påvirkninger i miljøet. Dette vil dog i praksis være meget svært at afgrænse, og er særdeles afhængig af erkendelsesteoretiske overvejelser, som ikke behandles nærmere.

Jeg har set udviklingshæmmede som havde alle "symptomer" på at være omsorgsvigtet, uden at der har været nogen grund til at antage, at de også har været omsorgsvigtet. Behandlingsmål som "At lære dem at mærke, sætte ord på, og håndtere deres følelser" har været uopnåeligt, også ved brug af alternative behandlingsmetoder som dramaterapi og musikterapi. De har ikke kunnet mærke og adskille følelser. Deraf må følge, at nedsat følelsesmæssigt og socialt funktionsniveau er skyld i et skævt følelsesmæssigt og socialt udviklingsforløb, som viser sig som symptomer kendt fra det omsorgsvigtede barn. Relationen mellem barnet og omsorgspersonen er fejlslagen, ikke primært på grund af forældrenes indsats, men på grund af det udviklingshæmmede barns nedsatte følelsesmæssige og/eller sociale funktionsniveau.

For at undgå at gentagelser, vil jeg behandle kompensation for nedsat følelsesmæssigt og socialt funktionsniveau under afsnit 3.2, idet dette afsnit primært omhandler konsekvenserne af en fejlslagen relation. Uafhængigt af hvis "skyld" det er. Dette afsnit begrænses derfor til at undersøge om kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i forhold til kravet om at kompensere for den domfældte udviklingshæmmedes nedsatte kognitive funktionsniveau.

Relationspædagogikken

I relationspædagogikken skal individet styrkes i forhold til sig selv.

For at opbygge et billede af, hvem de er, er de domfældte udviklingshæmmede meget afhængige af de reaktioner, de får fra pædagogerne. Pædagogens position kan derfor bruges til at fremme en positiv udvikling af den domfældte udviklingshæmmedes autonomi. Det er derfor afgørende, at pædagogen henvender sig på en måde, som den udviklingshæmmede kan forstå. Idet relationen - samspillet - står i centrum, har pædagogen hele tiden mulighed for at stille såkaldte kontrolspørgsmål, og dermed sikre, at den udviklingshæmmede forstår pædagogen.

En stor fordel ved relationspædagogik er, at relationerne etableres løbende i korte processer. Beata Bae har i en undersøgelse⁴³ målt, at delprocesserne i relationer indenfor børnehavens atmosfære er bygget op af kortvarige møder af gennemsnitlig 20 sekunders varighed. Hvis vi overfører dette til behandlingsarbejdet, må de gensidige påvirkninger komme til udtryk i kortvarige processer. For mange af de domfældte udviklingshæmmede vil dette være en klar fordel, idet et nedsat kognitivt funktionsniveau ofte medfører koncentrationsbesvær.

---

⁴³ Bae 2003

Kognitiv behandling har sit fokus på menneskets kognition, dvs. tænkning. I kognitiv behandling indgår de tanker, man gør sig, inden der gribes til handling. Derfor har det kognitive funktionsniveau betydning. Men fordi metoden er baseret på dialog mellem pædagogen og den udviklingshæmmede, giver den mulighed for at kompensere for nedsat funktionsniveau, ved at bruge simple ord og korte sætninger. I den psyko-educative del, hvor den domfældte skal få større indsigt i metakognition og evt. specifikke problemstillinger, kan dette suppleres med f.eks. formidling igennem metafor for derigennem at kunne overføre viden til målområdet. Intelligens siger ikke noget om egnethed til kognitiv behandling, men det har derimod en afgørende betydning i tilrettelæggelsen af behandlingen. I kognitiv behandling arbejder man med mål, som er tilgængelige for den dømte udviklingshæmmede. Store mål deles op i små, og store udviklede problemkomplekser deles op i mindre dele, for at give den domfældte udviklingshæmmede indsigt i relationen mellem tanke, følelse, adfærd og situation. Metodens åbenhed og tydelighed er en klar fordel i forhold til en kognitiv funktionsnedsættelse.

Den kognitive behandling har fokus på en kompensatorisk færdighedsmodel, dvs. at målet er individualiseret i forhold til mulighederne for udvikling hos den enkelte. Men kognitiv behandlingens fokus på adfærd er udtryk for en normalitetstankegang, hvor målet er at få den domfældte udviklingshæmmede til at opføre sig normalt. Til dette skal den udviklingshæmmede træne copingstrategier. Strategierne udarbejdes i tæt samarbejde mellem den udviklingshæmmede og pædagogen. Dermed er den udviklingshæmmede sikret størst mulig indflydelse. Denne indflydelse gælder dog kun, når pædagogen kan kompensere på det kognitive niveau. Målet står centralt og "hullerne" i den domfældte udviklingshæmmedes funktionsniveau, vil i praksis blive udfyldt af personalet. Dermed er der en risiko for, at den udviklingshæmmede mister opfattelsen af selvbestemmelse. Pædagogen får stor definitionsmagt over individet. Kognitiv behandling kompenserer således for nedsat funktionsniveau, men ud fra en normalitetsopfattelse. Relationspædagogik har ikke samme målfiksering, og fokus er på samspillet. Derfor er det mere sandsynligt, at pædagogen tilpasser sig den dømte udviklingshæmmedes funktionsniveau, og giver ham med- og modspil på det niveau, hvor han er. Han tvinges ikke til at komme til erkendelser, som han ikke kan opnå selv. Dette er udtryk for en normaliseringsstankegang, hvor pædagogen normaliserer relationen, ved at tilpasse (kompensere) sit bidrag til den udviklingshæmmedes bidrag.

Langt størstedelen af foranstaltningerne er enten tidsubegrænset eller har en fastsat længste tid på 5 år. Som nævnt i afsnit 2.2.1.1. fortsætter disse foranstaltninger indtil det vurderes, at den dømte ikke vil begå ny kriminalitet. Men mange af de dømte udviklingshæmmede forstår ikke principperne bag de løbende vurderinger⁴⁴. I relationspædagogik defineres det ikke, hvad pædagogen forventer af den domfældte udviklingshæmmede. Dette sætter dem reelt udenfor indflydelse på straffens længde. I kognitiv behandling defineres ønsket adfærd. Personalet prøver at give den dømte udviklingshæmmede indsigt i sine egne u hensigtsmæssige måder at tænke på. Herefter vejledes han til at omdefinere og strukturere sine problemer. Han trænes i sociale færdigheder, og målet er, at han efterhånden kan mestre vanskelige situationer.

Delkonklusionen er derfor, at kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i f.t. at kompensere for nedsat funktionsniveau. Dette gælder dog kun indenfor det begrænsede område, der omhandler metodens åbenhed, som giver den dømte udviklingshæmmede indblik i de problemer og problemløsninger, der vedrører ham. Men på grund af

---

⁴⁴ SUS 2003, side 33

målfiksering og normalitetsopfattelsen, vil der være stor risiko for, at kognitiv behandling bliver til et påvirkningsprogram, der blot reducerer den domfældte udviklingshæmmede til modtager og objekt for forandring. Dette kan der tildels kompenseres for ved at inddrage elementerne fra relationspædagogikken. Dette har dog den konsekvens, at der ikke kan arbejdes målrettet efter et bestemt adfærdsmål.

3.2. Modvirke følgerne af omsorgssvigt

Relationspædagogik

Anne Lise Schibbye⁴⁵ skriver, hvordan omsorgssvigt fører til væsentlige forstyrrelser. Svigt i omsorgspersonens funktion som den selvregulerende "anden" kan blive skæbnsvangert for udformningen af barnets indre. Barnet mister muligheden for at forstå, hvad det selv føler. Barnet får fejlagtige tanker og følelser, og hermed svækket refleksivitet og selvaftgrænsning.

Uden den sammenhæng som refleksiviteten skaber, får den domfældte udviklingshæmmede en oplevelse af, at andres adfærd er vilkårlig og uforudsigelig. Han kan ikke se sammenhæng mellem sine egne indtryk og andres respons.

Paradoksalt nok, søger Schibbye også løsningen i relationen. Paradoksalt, fordi selvrefleksionen er en grundlæggende forudsætning i relationen. Dette problematiseres yderligere i afsnit 3.3.

Men også Per Lorentzen⁴⁶, som arbejder med mennesker med middelsvær til svær udviklingshæmning, søger løsningen i relationen. Han går dog, så at sige, et skridt tilbage, og møder de udviklingshæmmede på det udviklingstrin, som de i den aktuelle situation reagerer ud fra. Denne fremgangsmåde læner sig bl.a. op af Daniel Sterns udviklingsteori⁴⁷.

Sterns teori tager udgangspunkt i relationens og følelsernes betydning i udviklingen af fem selvområder. Modsat andre teorier som f. eks. Eriksens⁴⁸, afsluttes første trin ikke, når barnet fortsætter med andet trin. Men udviklingen i første fase har stor betydning for udviklingen i anden fase, og fortsat. Barnet vil dog blive ved med at udvikle sig i de første trin, selvom udviklingen er nået til de følgende trin. Trinene fortsætter med at vokse og sameksistere. Refleksion og selvrefleksion udvikles i 4. og 5. trin.

Dette må betyde, at en mangelfuld eller skæv udvikling i de første faser godt nok ikke kan fjernes, men at der kan bygges på løbende. Dette må medføre, at pædagogen i arbejdet med voksne domfældte personer, skal indgå i relationer på *alle fem* områder. I praksis vil dette sige, at pædagogen skal spejle følelser, som beskrevet i det gryende selv. Hjælpe med at regulere følelser, som beskrevet i kerneselvet. Dele fælles fokus og følelser, som beskrevet i det subjektive selv, osv. Kun på den måde får den domfældte udviklingshæmmede et forhold til sig selv, uafhængig af andre. Pædagogens samvær med beboeren vil altså have direkte indflydelse på den måde beboeren forstår sig selv på, og bidrage til en udvikling.

Kognitiv behandling

Kognitiv behandling mener, at omsorgssvigt og fraværet af ubetinget kærlighed, kan påføre uoprettelig skade på det følelsesmæssige område. Følgelig får personen meget svært ved at udvikle sig psykisk og blive stærk og robust, samt lære at tage livet, som det kommer.

Den kognitive behandlings sigte er at øge robustheden med gode sociale færdigheder og konstruktive tankeprocesser, ud fra den filosofi, at det er den måde, hvorpå vi anskuer os selv, andre og verden, der bliver afgørende for, hvordan vi kan møde og håndtere daglig-

---

⁴⁵ Schibbye 2002

⁴⁶ Lorentzen, 2003

⁴⁷ Mortensen, 2001

⁴⁸ Ibid

dagens store og små problemer. Opbygning af sociale færdigheder medfører øgning af selvværd og selvtillid.

I kognitiv behandling fokuseres der på problemadfærden. Hvad gør hvem, hvor, hvornår, hvor ofte, sammen med hvem, hvad sker der bagefter. Men aldrig hvorfor. Hvorfor spørgsmål giver anledning til uhensigtsmæssige intellektuelle spekulationer og tolkninger. Tidlige erfaringer opfattes derudover som ofte forvrængede.

Her ses altså en klar forskel mellem den kognitive- og relationspædagogiske tilgang. Kognitiv behandling ser omsorgssvigt som uoprettelig og kompenserer for den følelsesmæssige skade med sociale færdigheder. Relationspædagogik ser udviklingen af selvet som en livslang proces, og pædagogen skal indgå i relationen med den domfældte udviklingshæmmede og støtte ham i at udvikle sig i de 5 selvområder. Det er min vurdering, at det primært er den sidste forståelse af f.eks. den domfældte udviklingshæmmedes uadreegerende adfærd, der har gjort relationspædagogikken populær. Det kan umiddelbart være svært at se den to meter høje unge mand, med piercing i øjenbrynene, som løber rundt på gangen, kaster med urtepotteskjulere og banker på dørene, som et frustreret barn, der er blevet svigtet af sin mor, og ikke kan finde sine grænser. Men erfaringer viser, at ved at prøve at forstå situationen fra hans side - være der - indgå i en intersubjektiv relation, og f.eks. støtte ham i at regulere sine følelser, kan vi undgå de voldsomme magtanvendelser, der indtil for nyligt prægede dette område. En sådan indgriben forudsætter, at den domfældte udviklingshæmmede og pædagogen har en relation, og relationen bliver væsentligt styrket af at være med i et sådan proces. Det er derfor også min vurdering, at domfældte udviklingshæmmede kan have potentiale til at udvikle sig følelsesmæssigt under mere stabile forhold. Domfældte udviklingshæmmede som ikke tidligere har haft mulighed for at have en nær relation til et andet menneske kan udvikle sig betydeligt under opholdet.

Men relationspædagogikkens styrke er også dens svaghed. For når selvet udvikles livslangt, og denne udvikling støttes igennem en målrettet pædagogisk indsats under foranstaltningen, kan den samme udvikling ligeledes "afvikles" eller stoppes efter udslusning. Dette skal ikke forstås som om det, hvad man engang har erfaret, forsvinder, men der kan lægges så mange negative erfaringer ovenpå, at udviklingen går tabt. Ideelt set kan en fortsat positiv udvikling kun sikres, når adgang til gode relationer sikres, og dermed er det et livslangt indsatsområde.

Karakterafvigere

Det skal understreges, at der findes forskellige grader af forstyrrelser i selvrefleksivitet og selvaftgrænsning. Rapporten fra amtsrådene har lavet en karakteristik over målgruppen. (jf. afsnit 2.1.1) Her nævnes også domfældte udviklingshæmmede med svær karakterafvigelse. Når de nævnes som en særskilt gruppe, er det fordi de adskiller sig fra de øvrige domfældte udviklingshæmmede. Schibbye beskriver gruppens problemer, med henvisning til Fonagy⁴⁹, i sammenhæng med "traumabetinget hæmning af evnen til refleksion" Dette gælder især for mishandlede børn, som har problemer med at komme i kontakt med deres egne oplevelser, og samtidig kan de ikke forstå andres indre liv og andres motivation og følelser. Indenfor retspsykiatrien beskrives gruppen som følger: *"Karakterafvigernes ofte lave frustrationstærskel og begrænsede evne til selvindsigt og selvrefleksion medfører, at egentlig psykoterapi i de fleste tilfælde er udsigtsløs. Nogle vil dog kunne profitere af en støttende og rådgivende psykologisk behandling"*⁵⁰. Langt hen ad vejen følger relations-

⁴⁹ Schibbye, 2002 side 157,158.

⁵⁰ Kramp m. fl., 1996 side 323

pædagogik denne vurdering. Fonagy, citeret af Schibby, mener at "børn der har været mishandlet, trækker sig tilbage fra "den mentale verden". De er i langt højere grad hjemme i en fysisk verden med handling⁵¹." Der menes også at være medfødte, biologiske årsager til karakterafvigelser. Behandlingsvurderingen af denne gruppe vil i høj grad følge ovennævnte, og behandles ikke særskilt.

Sammenfattende ses, at kognitiv behandling opfatter omsorgsvigt som uoprettelig, mens relationspædagogikken betragter omsorgsvigt i lyset af en livslang udvikling. Kognitiv behandling kompensere for en følelsesmæssig skade med sociale færdigheder og konstruktive tankeprocesser, relationspædagogikken bygger ovenpå den følelsesmæssige udvikling i en hensigtsmæssig relation.

Delkonklusionen er derfor, at kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i f.t. domfældte udviklingshæmmede med såkaldte svære karakterafvigelser, som kan profitere af støttende og rådgivende behandling og i langt højere grad er hjemme i en fysisk verden med handling. Dette gælder dog kun indenfor det begrænsede område, der omhandler tillæring af færdigheder og det medfører ulemperne, at det ikke giver øget selvsigt eller selvudvikling.

3.3. Ændre adfærd - Forebygge lovovertrædelser

At forebygge lovovertrædelser skal i min optik forstås på to måder. For det første er formålet at *forhindre* nye lovovertrædelser. Institutionsanbringelse og frihedsbegrænsningen er udtryk for dette.

For det andet er formålet en ændring af de personlighedsmæssige faktorer, der var baggrunden for den begåede kriminalitet. Hermed opstår både et udvendigt og indvendigt mål med behandlingen. Det udvendige mål med behandlingen relaterer til den samfundsmæssige og behandlingsmæssige interesse i, at den domfældte ikke begår ny kriminalitet. Dette indebærer, at den domfældte erkender og tager ansvar for sine handlinger. Det indvendige mål har fokus på den domfældte udviklingshæmmedes vanskeligheder og sigter mod at støtte ham i en hensigtsmæssig udvikling, så han kan fungere bedre socialt og psykologisk.

Relationspædagogik har tydeligt fokus på det indre mål. Dialektisk relationsteori forbinder udvikling af kompetencer med en styrkelse af selvet. Selvet forstås i en dialektisk relationsteori som en levet relation. Det er derfor den måde pædagogen forholder sig til den domfældte udviklingshæmmede på, der skaber forudsætninger for hans forhold til sig selv. I relationen skal den udviklingshæmmede finde sig selv og sine grænser ved, at pædagogen afgrænser sig og appellerer til selvrefleksion. Det har den fordel, at den adfærdsændring, der opnås, bunder i en styrket selvopfattelse. Dermed opbygges en indre styrke, som forhåbentlig også kan anvendes selvstændigt. På denne måde "forhandles" følelser mellem pædagog og den udviklingshæmmede.

Kognitiv behandling har tydeligt sit fokus på det ydre mål. U hensigtsmæssig adfærd og uhensigtsmæssige og fejlagtige tænkemåder synliggøres for den domfældte udviklingshæmmede, og mere hensigtsmæssige handle- og reaktionsmønstre søges i et samarbejde mellem pædagogen og den domfældte. Dette har den fordel, at samfundets normer og værdier bliver overført til den domfældte. Samtidig vil de åbenlyse følger af uhensigts-

---

⁵¹ Schibbye, 158.

mæssig adfærd blive tydelig, hvilket vil kunne hindre nogle former for kriminalitet. I forhold til et indre mål forstås de adfærdsmæssige problemer som forstyrrelser i indlæringsprocessen.

Hvis udviklingshæmning eller udviklingsforløb tidligere har forhindret den domfældte udviklingshæmmede i at forstå reglerne i samfundet, kan pædagogen, med sit kendskab til den dømte, internalisere dem. At dette er vigtigt og vedkommende, bliver tydeligt i praksis. Jeg har mødt domfældte udviklingshæmmede, der ikke forstod, hvorfor de ikke måtte tage en dvd afspiller, når de nu havde set, at den, der ejer den, ikke bruger den, og de selv mangler en. Miljøet er meget betydningsfuldt i kognitiv behandling. Den domfældte og personalet ser i fællesskab på uheldig adfærd i forhold til andre og dette er vigtigt, idet mange udviklingshæmmede bedst lærer i den konkrete situation, og nogle har svært ved at overføre erfaringer fra en situation til en anden. Dette afslører også metodens svaghed. For hvornår kan man være sikker på, at man har "trænet" den domfældte udviklingshæmmede i alle tænkelige situationer? "Fejlagtige tænkemåder" kan uden tvivl erstattes af hensigtsmæssige tankemåder, godt hjulpet af personalet, som har et indgående kendskab til den domfældte. Men i situationen, skal den udviklingshæmmede selv overføre denne viden. Og det er bl.a. her, at problemerne kan opstå. Jeg har kendskab til et forhold, hvor den udviklingshæmmede begår overgreb mod et andet menneske, fordi ofret ikke sagde nej. Ofret græd dog. Den udviklingshæmmede forholdt sig kun til det forhold, at ofret ikke sagde nej, og gennemførte overgrebet.

Formålet med kognitiv behandlingen er, at den dømte udviklingshæmmede får *kontrol over* sine indre psykiske problemstillinger, og målet er ikke en lindring eller forarbejdelse. Fokus er på den udviklingshæmmedes tanker, og den adfærd det frembringer. Modsat kognitiv behandlingens fokus på kontrol over selvet, sigter relationspædagogik mod udviklingen af selvet, og lever dermed op til foranstaltningens indre mål.

Begrænsning og afgrænsning udgør væsensforskellige tilgange, hvor kognitiv behandling er præget af en *begrænsende* grænsesætning, mod relationspædagogik som er præget af en *afgrænsende* grænsesætning. Begrænsende grænsesætning er udtryk for en subjekt-objekt forståelse. Begrænsning skal forstås som at forhindre den domfældte udviklingshæmmede i uønskede aktiviteter eller væremåder, han skal reguleres, stoppes, tilpasses og kontrolleres. Afgrænsning skal forstås som at sætte grænser i forhandling med den domfældte udviklingshæmmede ud fra en forståelse af dennes indre oplevelser og fortolkning af samspilssituationen⁵². Afgrænsende grænsesætning sigter mod at fremme selvrefleksivitet hos individet, og dermed selvudvikling.

Selvrefleksivitet er en forudsætning for afgrænsning i relationen og relationspædagogikens styrke er her også dens svaghed, i hvert fald overfor denne målgruppe. Refleksivitet forstås som: *"en evne, der fremmer decentrering og evnen til at se den anden. Desuden indebærer refleksivitet muligheder for eftertanke i forhold til handlinger. Mangler denne indbyggede mulighed for at kontrollere affekter, kan individet let udagere på egne eller andres vegne. Uden adækvat evne til at reflektere, er det vanskeligt at overskue og indkredse aspekter ved egne oplevelser og handlinger. Følelsen af kontinuitet svækkes. Desuden bliver grænserne til andre utydelige. Det betyder, at individet bliver sårbart og udsat i samspillet med andre, og samtidig får det et usikkert forhold til egne oplevelser. Barnets udvikling af selvrefleksivitet er en dobbeltsidig, dvs. gensidig relationel proces. Barnets evne til at se andre som oplevende, dvs. følende, tænkende, med ønsker, meninger og intentioner"*

---

⁵² Schibbye, 2004

ner, står i et dialektisk forhold til at se og opfatte egne mentale tilstande⁵³. Det sidste indebærer at eftersom der er en sammenhæng mellem egen refleksivitet og anden- refleksivitet, er der stor risiko for at den anden opleves som objekt. Udover den domfældte udviklingshæmmedes begrænsede forudsætninger for selvrefleksivitet, bliver det altså også vanskeligt at anerkender pædagogen eller opfatte pædagogen som et subjekt.

En væsentlig del af teorien bygger altså på forudsætninger, som denne målgruppe ikke har, eller kun har i begrænset omfang. Før disse forudsætninger har ændret sig væsentligt, hvis det overhovedet er muligt, vil det være overordentligt vanskeligt at forestille sig at kriminalitet kan forebygges igennem afgrænsning i relationen mellem den domfældte udviklingshæmmede og pædagogen.

Men relationspædagogik tager også forbehold mod dette. Den konstaterer, at det kan være nødvendigt at begrænse den anden person. Der er forskellige tolkninger på, hvordan relationspædagogik skal forholde sig til f.eks. voldelige, truende og udad reagerende domfældte udviklingshæmmede. De fleste bosteder fjerner sig fra vold, ud fra den betragtning, at magtanvendelser er ydmygende for alle parter. Jeg er enig i betragtningen, men ikke i holdningen om at fjerne sig. Jeg tolker ud fra en relationspædagogisk tilgang, at den situation den domfældte beboer er i, er en situation *vi* er i. Jeg ser hans handlinger som udtryk for frustration, med henvisning til Sterns⁵⁴ udviklingstrin. At forlade ham, vil være omsorgsvigt. Personalet skal venlig, bestemt og empatisk sætte grænser, også fysiske grænser. Personalet tager medansvar, eller som Per Lorentzen udtrykker det: *"Vi kan si nei til ønsket ditt, sette grenser for deg, men vi kaster aldri spørsmålet om din tilhørighet, vår solidaritet med deg og din relasjon til oss inn i potten, Alt vi gjør i forhold tildeg i denne vanskelige situasjonen gjør vi ut ifra en posisjon hvor du er en av oss."*⁵⁵ Kognitiv behandling tager derimod ikke samme medansvar. De vil se adfærden som et recidiv, og tegn på at den nye, mere hensigtsmæssige måde at agere på, ikke er tillært endnu. Det ses som en del af processen. Efterfølgende vil pædagogen og den dømte udviklingshæmmede gennemgå, hvilke tanker og følelser der førte til handlingen, for at lære af det.

Delkonklusionen på om kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken til at ændre adfærd og forebygge kriminalitet er således, at ja - det kan den umiddelbart, men anvendelsen af den har den ulempe, at man ikke opnår en ændring af de personligheds-mæssige faktorer, der var baggrunden for den begåede kriminalitet. Derfor vil der være risiko for, at den tillærte adfærd ikke anvendes.

3.4 Give rådgivning og støtte

Relationspædagogik vil ikke umiddelbart opfatte sig selv som rådgivende, idet den mener, at den ikke er i stand til at vurdere, hvad der er rigtigt for andre. I stedet for vil pædagogen invitere den domfældte udviklingshæmmede til at dele tanker, følelser osv. Kommunikation er ikke vurderende, men bekræftende, undrende og appelerende til den domfældtes selvrefleksion.

---

⁵³ Schibbye 2002, side 158, 159

⁵⁴ Mortensen 2001

⁵⁵ Lorentzen 2003, side 75

Han rådgives indenfor relationelle processer og "forhandlinger", hvori hans eget bidrag indgår. Pædagogens vigtigste opgave er at se beboeren, og prøve at forstå situationen ud fra dennes perspektiv.

I Kognitiv behandling forklarer og beskriver pædagogen klart og åbent, hvordan man som behandler opfatter og forstår patienternes problemer, hvad der udløser kritiske episoder, og hvad der vedligeholder problemerne. Igennem kognitiv bearbejdning lærer den domfældte udviklingshæmmede at forstå egne problemer og derefter handle ud fra en ny forståelse. Forståelsen er baseret på observationer, empiri og den domfældte udviklingshæmmedes egne bidrag⁵⁶. Alternative handlemuligheder udarbejdes i samarbejdet med den domfældte udviklingshæmmede. Rådgivning foregår i samtaler, og der udarbejdes "huskekort" eller lignende. Efterfølgende får den domfældte udviklingshæmmede mulighed for at øve sig i miljøet, og ved hjælp af selvregistreringsskemaer, som gennemgås sammen med pædagogen, fortsætter rådgivningen.

Relationspædagogikkens fokus på selvrefleksivitet har den ulempe, at den domfældte udviklingshæmmede selv skal yde et betydeligt bidrag. Problemstillingen heri er beskrevet i afsnit 3.3. Dette kan have den konsekvens, at de domfældte udviklingshæmmede unødvendigt fastholdes i situationer som de selv måske oplever som ubehagelige, eller som er ufordelagtige for dem.

Det er sket mere end én gang, at en af de domfældte udviklingshæmmede, efter en voldsom konflikt med alle de uheldige konsekvenser, der følger af en sådan konflikt, har spurgt mig, hvorfor han egentlig gør som han har gjort. Bag spørgsmålet ligger oprigtig fortvivelse, fordi den domfældte godt kan se de umiddelbare konsekvenser af sin adfærd. Et eksempel herpå er f.eks. den domfældte udviklingshæmmede, der meldte sig på et aftenkursus i maling for at få nye venner. Da undervisningen var slut, blev han bedt om at hjælpe med oprydning. Han ville dog hellere have en cigaret først. Læreren var vedholdende, og det endte med, at han kaldte både læreren og de andre elever de mest forfærdelige ting, og han ødelagde nogle af materialerne. Årsagen til hans adfærd var, at han ikke kan udsætte sine behov. Dette vurderet på baggrund af mange foreksempler og hans kliniske diagnose. Jeg mener ikke, at selvrefleksivitet nogensinde vil bringe ham tæt på en sådan konklusion, medmindre den bliver kraftigt påvirket af pædagogen, hvilket vil undergrave hele idégrundlaget bag selvrefleksionen. I stedet kan vi koncentrere os om at finde en løsning ud fra en (nu) fælles forståelse.

Delkonklusionen er derfor, at kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i f.t. at pædagogen forklarer omstændigheder og giver en kognitiv forklaring på sammenhænge som kan være svært at få øje på for den domfældte udviklingshæmmede. Dette gælder dog kun indenfor det begrænsede område, hvor situationer er blevet defineret som et problem. Dette bevirker, at komplekse problemstillinger reduceres til enkeltdele, hvor med helheden kan forsvinde, specielt når man er udviklingshæmmede. Derudover har det den ulempe, at pædagogen får stor definitionsmagt over den udviklingshæmmede og dennes problemer. Denne ulempe kan der tildels kompenseres for ved at inddrage elementerne fra relationspædagogikken og anerkende, at den domfældte har ret til sin egen oplevelse, sine egne tanker og følelser. Dette har dog den konsekvens, at pædagogen afgiver definitionsmagten, og hvis den domfældte udviklingshæmmede og pædagogen ikke kan "forhandle" sig til rette, vil det hverken medføre rådgivning eller støtte.

---

⁵⁶ Se i øvrigt afsnit 3.6

3.5. Tilrettelæggelse i samarbejde med den enkelte ud fra dennes behov og forudsætninger.

Ønsket om samarbejde står i skærende kontrast til ufrivillig ophold og et eventuelt behandlingskrav. For at kunne evaluere på dette krav bliver jeg derfor nødt til at betragte det ufrivillige ophold og behandlingskravet som konstanter, der ikke bliver udfordret af nogen af parterne.

Relationspædagogisk kan den enkeltes behov og forudsætninger defineres ud fra en "velvillig fortolkning" i relationen og i den enkelte situation. Kun den enkelte kan vide, hvad han har behov for, og pædagogen indfører ikke noget nyt tema, men tager udgangspunkt i det, den domfældte udviklingshæmmede selv bringer frem. Samarbejdet er baseret på ligeværdighed. Samarbejdet opstår i relationen, hvor mennesket er afhængig af hinanden, som ligeværdige individer, for at udvikle sig. Samarbejdet opstår i nuet, i den unikke relation, som hele tiden udvikler sig.

Kognitiv behandling tager udgangspunkt i den interaktion, der aktuelt foregår mellem individet og omgivelserne. Situationer og adfærd og konsekvenserne heraf kan direkte observeres af de involverede parter. Pædagogen arbejder med en avanceret individuel problemformulering og en nuanceret forklaring på sammenhæng og vedligeholdelse af problemerne.

Men tanker, følelser og kroppens reaktioner er private og kan kun afdækkes og forklares i respektfuldt samarbejde og ved at stille spørgsmål, der ofte bygger på sokratisk dialog. Sokratiske spørgsmål har netop den natur, at de stilles, fordi man som behandler kender svaret på noget patienten endnu ikke har indsigt i. Mennesket betragtes som ekspert i sig selv.

Det er et vigtigt element i kognitiv miljøterapi, at patienterne involveres og deltager aktivt i arbejdet. Materialet udformes således, så det kan anvendes af personer, der ikke har en stor teoretisk baggrundsviden. Kognitiv behandling indebærer, at man arbejder ligeværdigt og anvender begges erfaringer i behandlingen. Patientens erfaring og oplevelser og behandlerens professionelle og menneskelige erfaring.

Der er aldrig tale om, at patienten observeres uden at vide det eller uden at have fået forklaret rationalitet med eksempelvis at skrive sine negative tanker ned⁵⁷.

Umiddelbart er der store modsætninger i den tilgang relationspædagogik og kognitiv behandling har til den domfældte udviklingshæmmede. Relationspædagogik betjener sig af en "velvillig tolkning", som har den fordel, at den kan støtte den domfældte udviklingshæmmede med at sætte ord på, eller følelse på, det han ikke selv kan udtrykke. Med den respekt, der kendetegner relationspædagogikken, vil dette ikke automatisk fratage den domfældte retten til selv at definere sine tanker og følelser. En ulempe er dog, at tolkningen vil være forskellig, afhængig af den enkelte pædagogs oplevelsesverden, værdier, moral, historie, og lignende. Nu vil det umiddelbart ikke synes at være et stort problem, idet den enkelte pædagogs tolkning i en given situation, ikke afstedkommer en voldsom behandlingsplan. Men det er i relationen, at den domfældte udviklingshæmmede skal finde sine grænser, ved at pædagogen markerer egne grænser. Og derfor vil pædagogens tolkning af situationen, og af den domfældte udviklingshæmmedes behov og forudsætninger, have stor indflydelse på, hvornår og hvordan pædagogen afgrænser sig. Det siger sig

---

⁵⁷ Oestrich 2001, side 60.

selv, at på et bosted med ca. 25 medarbejdere med hver deres personlige og faglige baggrund, kan tolkningerne være vidt forskellige, og dermed også de afgrænsninger den domfældte udviklingshæmmede møder. Dette gør det selvsagt sværere for ham, at finde sine egne grænser. Og selvom det ses som en ressource at kunne flytte sine grænser i forhold til de situationer man er i, stiller det bestemt også store krav til selvrefleksiviteten, også større krav end mange i målgruppen vil kunne opfylde.

Umiddelbart kan kognitiv behandlings individuelle, nuancerede og avancerede problemformuleringer sikre en langt mere ensartet tilgang til den domfældte udviklingshæmmede, og behov og forudsætningerne vil være noteret og dokumenteret. Men spørgsmålet er, om man i virkeligheden kan lave en problemformulering, der på en gang beskriver de enkelte dele og helheden. Samtidig skal en sådan beskrivelse udvikles hele tiden, i takt med at den domfældte udvikler sig.

Et andet problem er, at personalet risikerer at reagere udfra en forståelse af den dømte udviklingshæmmede, som snarere er baseret på en udarbejdet problemformulering, end på dennes aktuelle udspil. Ved, at personalet ikke reagerer autentisk på den dømte udviklingshæmmedes udspil, risikerer han at miste tillid til at have indflydelse på situationen.

Delkonklusionen er derfor, at kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i f.t. en mere ensartet tilgang til den domfældte udviklingshæmmede. Den nedskrevne problemformulering, udarbejdet i samarbejde med den domfældte udviklingshæmmede, giver den udviklingshæmmede en reel mulighed til at få indflydelse på defineringen af sine behov og forudsætninger. Dette gælder dog kun for de behov og forudsætninger, der er beskrevet, og forudsat, at pædagogen beskriver eller forklarer det på en måde, så den udviklingshæmmede kan forstå det. Dette bevirker, at komplekse problemstillinger reduceres til enkeltdele, hvormed helheden forsvinder. I relationen bliver der trange kår for pædagogens subjektive tolkninger, hvormed samspillet risikerer at blive mekanisk. Denne ulempe kan der delvist kompenseres for ved, at problemformuleringen består i et metaperspektiv, som der forhandles om løbende, i relation mellem hele personalet og den domfældte udviklingshæmmede, som kendt fra relationspædagogikken. Dette har dog den konsekvens, at den domfældte udviklingshæmmede fratages indflydelse, idet han ikke på samme måde kan forholde sig til en løbende forhandling på metaniveau, som til et stykke papir, og en forklaring af og dialog med en pædagog.

4. Syntese - Optimering af behandlingsstrategi

Analysen er i sagens natur ikke alt omfattende, da den primært bygger på, hvorledes de to behandlingsformer forholder sig til de fem identificerede hovedkrav udledt af lovgivningen med dennes modsætninger samt målgruppen. Dette m.h.p. at afdække om kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i behandlingsarbejdet med domfældte udviklingshæmmede. Der tegner sig dog et tydeligt billede. Begge tilgange anerkender individet som unikt. Individet ses som autoritet i forhold til egen oplevelse. Men mens relationspædagogikkens sigte er, at individet skal udvikle tillid til egne oplevelser og tanker, er kognitiv behandlingens sigte at falsificere "uhensigtsmæssige" tanker.

Begge tilgange er dialektisk. Dette vil sige, at udviklingen sker i en vekselvirkning mellem individet og omgivelserne. Men i relationspædagogik lader pædagogen sig påvirke af individet, mens der i kognitiv behandling eksisterer en klar grænse, som er essentiel. Pædagogens tanker skal være i overensstemmelse med målet.

I begge tilgange skal et større indblik i "sig selv", forbedre individets samspil med omgivelserne. I relationspædagogikken forventes det at ske igennem selvrefleksive processer,

mens det i kognitiv behandling forventes at ske i refleksive processer, hvor pædagogen stiller såkaldte "sokratiske" spørgsmål, - spørgsmål som pædagogen kender svaret på, på baggrund af dennes erfaring og uddannelse.

I bund og grund er det forskellen mellem at afgrænse eller begrænse et menneske, at styrke individet i forhold til sig selv, eller at tilpasse individet i forhold til samfundet.

Når vi vender tilbage til samfundsudviklingen, kan det konstateres, at den relationspædagogiske tilgang har klare paralleller med den igangværende individualisering i samfundet. Selvrefleksivitet er en uundværlig ressource hos individet som skal forholde sig til sig selv i samspil med omgivelserne i et samfund, der konstant er under forandring. Selvrefleksivitet gør individet i stand til at vælge mellem de uendelige valgmuligheder.

Kognitiv behandling tilpasser individet til et samfund som måske ser anderledes ud i morgen, eller på den anden side af gaden, byen eller landet. Dermed står relationspædagogik, med dens fokus på selvrefleksivitet, langt stærkere i et samfundsperspektiv end kognitiv behandling.

Men vores målgruppe har begrænsede forudsætninger for selvrefleksivitet, og de er derfor ikke i stand til, på kvalificeret måde, at tage stilling til de uanede muligheder. Denne gruppe bliver tabere, som står tilbage uden valgmulighed, og er derfor prisgivet omgivelserne.

Problemer med at forholde sig reflektivt kommer bl.a. til udtryk ved, at andres udspil bliver dårligt forstået. Den dømt udviklingshæmmede bliver let frustreret og provokeret af andre som de føler ikke forholder sig ordentligt til dem. Hvad andre siger og tænker, kan ikke adskilles fra deres egen opfattelse, og det fører til vrede som er vanskeligt at bearbejde, og som derfor må udageres.

De domfældte udviklingshæmmede, er af domstolen, på baggrund af ekspertrapporter, vurderet til ikke at være ansvarlig for deres kriminelle handlinger. Derudover menes de ikke at kunne forstå sammenhængen mellem deres kriminelle handling og straf, og derfor ikke at kunne lære noget af straf⁵⁸.

Spørgsmålet er således, om relationspædagogik, med dens fokus på selvrefleksivitet, blot opfylder et samfundssyn/behov, uden at tage højde for målgruppens problemstillinger? Og om en ensrettet fokus på relationspædagogik i virkeligheden fratager de domfældte udviklingshæmmede en mulighed for selvbestemmelse. Jeg bifalder et grundlæggende syn på mennesket som et individ med evne til at reflektere over sig selv og udvikle sig i vekselvirkning med sine omgivelser. Men selvrefleksivitet forudsætter kognitive færdigheder og en hensigtsmæssig følelsesmæssig udvikling.

Det frie valg er knyttet til den situation vi er i, og ikke mindst hvilken oversigt vi har over den.

Anne Lise Schibbye skriver selv: " For barnet er det vigtig at organisere sin opfattelse af egne og andres mentale tilstande. På den måde bliver det muligt at forstå, at der er en sammenhæng mellem handling og bestemte opfattelser, behov og ønsker. Uden at kunne attribuere egenskaber, behov, tanker, følelser, intentioner, ønsker m.v. til andre, kan vi hverken forstå eller forudsige deres reaktioner"⁵⁹.

Og lige præcist her viser analysen, at kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogik ved at intervenere i selvrefleksiviteten. Vi kan påvirke den domfældte udviklingshæm-

---

⁵⁸ SUS side 32

⁵⁹ Schibbye 2002, side 157

mede i relationen og lade os påvirke af ham. Men vi skal følge påvirkninger til dørs, d.v.s. at hjælpe den udviklingshæmmede med at styrke "selvet". Jeg vil forklare det med Schibbye's model af det relationelle selv⁶⁰.

Jeg'et er den bevidste, handlende subjekt side. Mig'et rummer de øvrige aspekter af psyken. Jo mere selvrefleksivitet eller oversigt "Jeg'et" har over "Mig'et, desto stærkere står individet psykisk. Selvet bliver forstået i lyset af de relationer, det står i, både indre relationer og til andre.

Processen i selvet vil almindeligvis være en personlig proces, der foregår i individet. Denne proces finder jeg, har den udviklingshæmmede behov for støtte til. Den skal verbaliseres. Pædagogen kan måske, ved hjælp af kognitive metoder, sammen med den domfældte udviklingshæmmede, finde relationen mellem handling og bestemte opfattelser, behov og ønsker, for derigennem på sigt at kunne forstå eller forudsige egne og andres reaktioner. I de situationer hvor det er muligt, skal målet være at styrke individet i forhold til sig selv, det indre mål. Men i andre tilfælde, afhængig af situationen og den domfældte udviklingshæmmedes ressourcer, skal målet være en adfærdsændring, opfyldelsen af det ydre mål i erkendelse af, at udviklingsprocessen i relationspædagogik kan være for kompliceret, og for langsommelig til, at hensynet til retssikkerheden rimeligvis kan tilgodeses.

En sådan intervention kan være med til at give den domfældte udviklingshæmmede overblik over de spørgsmål, han er ved at tage stilling til, dele dem op i enkeltdele, men også til at tydeliggøre og begrænse de valgmuligheder han har i den givne situation. Metoder fra kognitiv behandling vil kunne give den domfældte udviklingshæmmede et medansvar for behandlingen, som han ikke har nu.

En sådan intervention har også ulemper. Der er en risiko forbundet med at isolere menneskelige problemer fra et helhedsperspektiv eller ved bare at tydeliggøre fragmenter af udviklede og sammensatte forhold. Den domfældte udviklingshæmmedes muligheder begrænses fra ubegrænset til det antal, pædagogen vurderer, at han kan magte. Men her kan man spørge, hvad der sikrer mest selvbestemmelse, at vælge mellem tre ting man forstår, eller at vælge noget man ikke har oversigt over.

At intervenere i den domfældte udviklingshæmmede selvrefleksivitet vil under alle omstændigheder betyde, at pædagogens værdier kommer til at spille en stor rolle i den domfældte udviklingshæmmedes selvudvikling. Pædagogen skal veksle mellem at være i deres oplevelsesverden og at have et mere reflekteret, observerende forhold til dem og det der sker i relationen.

At invadere et andet menneskes grænser eller at anerkende dem, er i bund og grund måske slet ikke et spørgsmål om den ene metode eller den anden metode. Det er, som det siges i dialektisk relationspædagogik en livsholdning, en etisk forholden til.

En konsekvens af denne analyse er, at uens strategier må mødes. Kognitive behandlingsmetoder er fagligt veludviklet, men man skal være forsigtig, så det teknokratiske men-

⁶⁰ Ritchie, 2004, side 169

neskesyn ikke kommer til at dominere. Metode, teori, praksis, menneskesyn og etik må stå i et indre forhold til hinanden.

Pædagogen skal integrere og personliggøre teorierne, dvs. være teoretisk reflekteret. Praksis, teori og metateori udgør tre aspekter, der står i et gensidigt forhold til hinanden, påvirker hinanden, skaber hinandens forudsætninger og bør forstås i lyset af hinanden⁶¹.

5. Konklusion

Opgavens problemformulering lød om kognitiv behandling kan udfordre relationspædagogikken i behandlingen af domfældte udviklingshæmmede, når rammen defineres af såvel Straffeloven som Serviceloven. Det konstateredes, at i rammen var indbyggede modsætninger mellem Straffeloven og Serviceloven, hvilket overvejes løst med behandlingskrav i modsætning til Servicelovens værdier, hvorfor det er interessant at undersøge om metoder anvendt i straffelovsregi kan udfordre relationspædagogik.

M.h.p. at gøre analysen håndterbar identificeredes fem hovedkrav ud fra disse rammer og målgruppen. Disse krav til behandlingsstrategien var som følger: Kompensation for nedsat funktionsniveau, tage højde for omsorgssvigt, ændre adfærd - dvs. forebygge lovovertrædelser, tilbyde rådgivning og støtte samt tilrettelæggelse i samarbejde med den enkelte ud fra dennes behov og forudsætninger.

Analysen viste, at indenfor alle fem krav kan den kognitive behandling udfordre den nuværende relationspædagogik, men der afdækkedes dog ikke uvæsentlige ulemper som f.eks. at pædagogen kan overtage definitionsmagten fra den udviklingshæmmede. Analysen viste ligeledes, at der er begrænsninger for, hvor meget der kan opnås med relationspædagogik overhovedet, når kravet f.eks. er en adfærdsændring. Derudover er det væsentlig at fremhæve, at det konstateredes at det er relationsforstyrrelsen p.g.a. bl.a. uhensigtsmæssige opvækstvilkår, nærmere end det er det nedsatte funktionsniveau, der er den store begrænsning for behandling.

Sammenholdes delkonklusionerne på de fem behandlede krav og de identificerede ulemper, ses det af syntesen, at samlet giver det god mening at lade kognitiv behandling udfordre relationspædagogikken, men at den optimale behandlingsstrategi opnås i et samspil mellem de to teorier, hvor forståelsen og tilgangen primært skal findes i relationspædagogikken suppleret med metoderne fra den kognitive behandlingsform. I nogle tilfælde vil der kunne opnås en indre ændring - en styrkelse af personligheden, hvorimod der i mange situationer alene vil være tale om en ydre betinget adfærdsændring, som i sagens natur er skrøbelig.

6. Perspektivering

I opgaven konkluderes det at det giver god mening at kombinere relationspædagogik og kognitiv behandling i behandling af domfældte udviklingshæmmede. Målgruppens problemstillinger ligner de problemstillinger som ses i "almindelig" Kriminalforsorgsregi. Her tænkes bl.a. på gruppen af misbrugere, psykisk syge, eller personer med anden etnisk baggrund. Det kunne derfor være vedkommende at undersøge, om relationspædagogiske principper kunne udfordre den kognitive behandling indenfor den "almindelige" kriminalforsorg og dermed optimere strategien her.

---

⁶¹ Schibbye, side22,23.

Litteratur

Bøger:

- Hammerlin, Y. & Larsen, E., 2004: *Menneskesyn i teorier om mennesket*, forlaget Klim.
- Held, F., Olsen, F., 2001, *Introduktion til pædagogik*, Frydenlund.
- Honneth, A., 2003: *Behovet for anerkendelse*, Hans Reitzels forlag
- Järvinen, M., Larsen, J.E. & Mortensen, N. (red.), 2002: *Det magtfulde møde mellem system og klient*, Magtudredningen, Århus: Århus Universitetsforlag.
- Kramp, P., Lunn, V. & Waaben, K., 1996, *Retspsykiatri*, GadJura.
- Lorentzen, P., 2003, *Fra tilskuer til deltager*, Universitetsforlaget.
- Madsen, B., Hansen, J.H., Pécseli.B., Siersted.M., 1998: *Tæt på relationen*, Munksgaard.
- Mortensen, K.V., 2001, *Fra neuroser til relationsforstyrrelser*, Gyldendal.
- Niklasson, G.N.(red.), 2004: *Socialfag for pædagoger*, Frydenlund.
- Oestrich, I. & Holm, L. (red.), 2001: *Kognitiv miljøterapi*, Psykologisk forlag A/S.
- Oettingen von, A., 2001, *Det pædagogiske paradoks*, forlaget Klim.
- Olesen, S.G. & Pedersen, M.P. (red), 2000: *Pædagogik i sociologisk perspektiv*, Forlaget PUC.
- Ritchie, T.(red.), 2004, *Relationer i teorie og praksis*, Billesø og Baltzer.
- Schwartz, I., 2001: *Socialpædagogik og anbragte børn*, Hans Reitzels Forlag.
- Schibbye, A.L.L., 2005, *Relationer*, Akademisk Forlag.

Artikler:

- Bae, Berit, 2003: *På vej i en anerkende retning?*, Social kritik 88.
- Bomler, Tina Ussing, *Fra integration og normalisering til social omsorg og støtte*, i *Sammenbrud eller Sammenhold?*, Hegland, Henriksen, Kristensen, Krogstrup, (red.) Akademisk Forlag.
- Kyvsgaard, B., 2002, *Bliver de mindre kriminelle af behandling?* Nyt fra Kriminalforsorgen nr.5.

Rapporter:

Arbejdsgruppe under Amtsrådsforening, 2003, *Statusrapport om amternes arbejde med domfældte udviklingshæmmede*, Amtsrådsforeningen.

Justitsministeriets Forskningsenhed, Juni 2005, *Foranstaltningsdomme 1.1.2004-31.12.2004*.

Justitsministeriet m. fl., Maj 2003, *Rapport fra arbejdsgruppen om grænsefladen mellem kriminalforsorgen og social- og sundhedssektoren*.

Juul, Søren, 1996: *Sårbarhedsskabende træk i det moderne samfund*, Socialforskningsinstituttet.

SUS, 2003, *Lovovertrædere med udviklingshæmning*, Socialt Udviklingscenter.

Visitations- og behandlingsnetværket, marts 2004, *Slutrapport om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v.*, Direktorat for kriminalforsorgen.

Love, bekendtgørelser og cirkulærer:

BEK nr 200 af 25/03/2004 *Bekendtgørelse om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret*.

BEK nr 267 af 21.12.1979 *Bekendtgørelse om pligt til at modtage åndssvage lovovertrædere på bistandslovens døgninstitutioner for voksne med vidtgående fysiske eller psykiske handicap under amtskommunerne samt om særlige sikkerhedsforanstaltninger*.

CIR nr 9642 af 20/12/2002 *Meddelelse om behandling af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af Straffelovens § 70*.

LBK nr 257 af 08/06/1978 *Lov om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v.*

LBK nr 814 af 30/09/2003 *Bekendtgørelse af straffeloven*.

LBK nr 1187 af 07/12/2005 *Bekendtgørelse af lov om social service*.

Internet-sider:

NDU, Amternes netværk vedrørende domfældte udviklingshæmmede, <http://www.ndu.dk>. Siden er sidst set den 8.2.2006.

Direktorat for kriminalforsorgen, <http://www.kriminalforsorgen.dk>. Siden er sidst set den 8.2.2006

Indledning

Opgavediskussion, problemformulering, afgrænsning, begrebsafklaring, teoripræsentation, metode

Analyse af rammerne

- Krav som følge af målgruppen

Målgruppen

- Målgruppens karakteristika
- Målgruppens kriminalitet
- Målgruppen, samfundet og behandlingspersonalet

- Krav som følge af lovkomplekset

Lovkomplekset

- Straffeloven
- Servicebogen
- Betydningen af de to lovgrundlag for foranstaltningen

Krav til behandlingsstrategierne

Analyse af behandlingsstrategierne

Relationspædagogik

i forhold til kravene

Opfylder/opfylder ikke kravene

Kognitiv behandling

i forhold til kravene

Syntese

Kan forenes/Er i konflikt indenfor følgende krav -"Best practise"